

УДК 343.8

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-2-43-47

Аліна ЧОРНА[©]

викладач

(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ПРИНЦИПИ ЗАПОБІГАННЯ ПОЛІЦІЄЮ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Розглянуто питання розкриття в науковій літературі та нормативно-правового закріплення поняття і змісту принципів запобігання поліцією кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях. Підкреслюється, що на звільнених від окупантів територіях поліція вимушена діяти за особливих умов, що викликані воєнним станом і наслідками бойових дій та окупації. Розкрито деякі категоріальні питання щодо поняття «принцип», «правовий принцип» та поняття принципів діяльності Національної поліції України. Досліджено нормативно визначені загальні принципи, на яких побудована уся діяльність Національної поліції України (верховенства права, законності, взаємодії з населенням на засадах партнерства тощо). Надано визначення принципів запобігання кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях як фундаментальних та засадничих ідей, загальних та основоположних нормативно визначених (та втілених у законодавстві) засад діяльності Національної поліції України, її уповноважених осіб та структурних підрозділів у такій сфері превентивної діяльності, як запобігання кримінальним правопорушенням на територіях, що були деокуповані та на яких відбувається процес нормалізації життя. Якщо серед загальних принципів дослідники виділяють принцип демілітаризації поліції, то в умовах воєнного стану, прилягання деокупованих територій до зони бойових дій має враховуватися принцип роботи в поліції за особливих умов; принцип взаємодії поліції з іншими суб'єктами сектора безпеки і оборони в умовах, наближених до бойових дій тощо.

Ключові слова: особливі умови служби, воєнний стан, принципи діяльності, превенція, класифікація.

Постановка проблеми. Принципи у праві є фундаментом для побудови правової системи, що регулює суспільні відносини. Їх окреслення, визначення серед них пріоритетних тощо є першоосною, що впливатиме на державу і суспільство. Наприклад, висхідними принципами демократії, верховенства права, гуманізму скеровується розвиток суспільства і держави у напрямі прогресу і з огляду на найкращі надбання цивілізації. Чим вужчим є коло суспільних відносин, що регулює певний правовий інститут, тим більш специфічними можуть бути його принципи. У нашому випадку через повномасштабну збройну агресію росії, а також унаслідок успішних дій Збройних Сил України на карті України з'являються все нові деокуповані території. Звісно, що діяльність поліції на таких територіях різко відрізняється за специфікою від діяльності на «мирних» територіях і у громадах, що не зазнавали жаху окупації. Відповідно, специфіка завдань і специфіка діяльності поліції визначає і наявність специфічних принципів діяльності Національної поліції України щодо запобігання кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Проблематику принципів запобігання кримінальним правопорушенням загалом та на деокупованих територіях зокрема висвітлювали у своїх працях такі дослідники, як: І. Іщенко, Г. Шевчук, Є. Шило та ін.

Метою статті є встановлення основних принципів, що визначають підвалини запобігання кримінальним правопорушенням поліцією на деокупованих територіях.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до розгляду принципів запобігання кримінальним правопорушенням поліцією на деокупованих територіях, варто деяку увагу приділити самому поняттю «принцип» у праві. Так, С. Погребняк під

© А. Чорна, 2023

ORCID iD : <https://orcid.org/0000-0002-8523-6105>

chornaya.krim2021@gmail.com

правовими принципами розуміє систему найбільш загальних і стабільних імперативних вимог, що закріплені у праві, і зазначає, що такі принципи виступають проявом або виразом найважливіших сутнісних ознак і цінностей, що притаманні системі права загалом і визначають її характер. В. Кириченко вважає принципи висхідними засадами, ідеями і положеннями, що відображають сам зміст і сутність права та його призначення для суспільства. Натомість А. Колодій вказує, що правові принципи є головними ідеями правового буття; вони відображають закономірності, підвалини права, формують основні його риси, є універсальними і мають вищий рівень імперативності [2, с. 154].

Юридична енциклопедія визначає принципи як основні засади або вихідні ідеї, що є універсальними, мають загальну значущість, відображають фундаментальні положення теорії, науки або вчення [12, с. 110]. А. Пухтецька виділяє чотири основні значення принципу: 1) основоположна засада або доктрина у вигляді стандартів, загальних правил чи сукупності моральних та етичних стандартів; 2) встановлений спосіб дії; 3) елемент, що визначає внутрішню природу або окремі елементи поведінки; 4) правило чи закон, що стосується функціонування природних феноменів [7]. Дослідник Д. Приймаченко розглядає «принцип» як результат узагальнення людьми об'єктивно діючих законів та закономірностей, властивих їм загальних рис, характерних ознак, які й визначають зміст такої діяльності. Іншими словами, об'єктивна реальність є джерелом формування принципів» [5, с. 214]. В. Репело під принципами діяльності органу виконавчої влади розуміє фундаментальні та засадничі ідеї і положення, на основі яких побудовані норми інституту (що регулює діяльність органу виконавчої влади), котрі визначають зміст такої діяльності [8, с. 68].

Г. Шевчук вказує, що принципи організації діяльності органів державної влади є законодавчими, відправними засадами, ідеями, положеннями, що виступають основою формування, організації та функціонування органів публічної влади. Відповідно деякі дослідники виділяють різні значення принципу як юридичної категорії: це основоположна правда (істина), закон, доктрина або припущення; це загальне правило або стандарт; це сукупність моральних та етичних стандартів; це визначена наперед політика або спосіб дії; це основа або необхідний якісний складник чи елемент, що визначає внутрішню природу або окремі характеристики поведінки [10, с. 121].

Деякі дослідники, наприклад, Є. Шило, у питанні щодо принципів діяльності поліції (у тому числі щодо запобігання кримінальним правопорушенням) окреслюють чіткий їхній перелік: верховенства права; законності; дотримання прав і свобод людини; невтручання у приватне життя (або поваги до приватного життя); відкритості та прозорості; децентралізації; демілітаризації; професійності; взаємодії з населенням на засадах партнерства; безперервності; презумпції невинуватості; етичності; пропорційності; ефективності [11, с. 162]. Вважаємо, що наведений перелік загальних принципів діяльності поліції безпосередньо стосується й принципів її діяльності із запобігання кримінальним правопорушенням.

З-поміж законодавчо визначених принципів, на яких базується діяльність Національної поліції України, можна виділити ті, що містяться в Законі «Про Національну поліцію». Розділ II присвячений саме принципам діяльності поліції: 1) у ст. 6 визначено принцип верховенства права, тобто людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави; 2) у ст. 7 – принцип дотримання прав і свобод: під час виконання покладених на поліцію завдань вона забезпечує дотримання прав і свобод людини, що гарантовані Конституцією та Законами України, міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації. Важливим аспектом щодо цього принципу в контексті діяльності поліції на деокупованих територіях в умовах воєнного стану є те, що обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України (наприклад, Законом «Про правовий режим воєнного стану» тощо); 3) принцип законності передбачає, що поліція діє виключно на підставі та у межах повноважень і у спосіб, що визначені Конституцією та Законами України, під час дії воєнного стану поліція діє згідно з призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (ст. 8 Закону «Про Національну поліцію»); 4) принцип відкритості та прозорості зобов'язує поліцію звітувати перед суспільством щодо результатів своєї діяльності тощо (ст. 9 Закону); 5) принцип політичної нейтральності

(ст. 10 Закону); 6) принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства, відповідно до якого діяльність поліції має здійснюватися в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і бути спрямована на задоволення їхніх потреб (ст. 11 Закону); 7) принцип безперервності передбачає забезпечення поліцією безперервного та цілодобового виконання своїх завдань (ст. 12 Закону) [6].

Принципи запобігання злочинності є похідними від загальних принципів діяльності поліції. О. Кириченко та В. Хмеленко зауважують, що такі принципи мають слугувати керівництвом до дій, спрямованих на усунення негативних явищ і процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. Таким чином, дослідники виділяють низку принципів, на основі яких має гуртуватися діяльність підрозділів кримінальної поліції: 1) законності; забезпечення охорони конституційних прав і законних інтересів громадян; 3) наукової обґрунтованості; 4) своєчасності; 5) плановості; 6) комплексності (використання різноманітних форм, методів і засобів, спрямованих не лише на злочинність, а й на соціальні, економічні, політичні та інші умови, що впливають на неї); 7) гуманізму (за своїм характером оперативно-розшукова профілактика як форма оперативно-розшукового запобігання є гуманістичною, оскільки ця діяльність має виховний характер, дозволяє не застосовувати щодо особи засоби кримінального права); 8) взаємодії з органами державної влади та населенням (громадяни мають право, а органи управління наділені обов'язками сприяти оперативним підрозділам у виконанні завдань оперативно-розшукового запобігання злочинам); 9) наступальності (оперативності); 10) конспіративності; 11) конфіденційності [3, с. 86–87].

І. Іщенко розглядає зміст поняття принципів превентивної діяльності Національної поліції України і зазначає: «принципи превентивної діяльності Національної поліції становлять собою загальні, основоположні засади діяльності поліції, які регламентуються нормами чинного законодавства, міжнародними актами, що визначають специфіку діяльності органів поліції щодо здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню адміністративних та кримінальних правопорушень, у тому числі в дитячому середовищі, запобігання та протидію домашньому насильству, підтримання публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, організації роботи дозвільної системи» [1, с. 83].

Натомість С. Шатрава та Г. Парханов вважають, що «під принципами превентивної поліцейської діяльності слід розуміти об'єктивно обумовлені, стрижневі, відносно стабільні, науково обґрунтовані керівні засади, зафіксовані нормами вітчизняного законодавства і міжнародно-правових актів, на яких ґрунтується діяльність Національної поліції України, а також уповноважених осіб її органів і структурних підрозділів, яка здійснюється у процесі прогнозування та попередження правопорушень за допомогою використання дозволених національним законодавством превентивних поліцейських заходів і комплексу профілактичних дій» [9, с. 46].

Тобто, можна констатувати, що принципами запобігання кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях виступають фундаментальні та засадничі ідеї, загальні та основоположні нормативно визначені (та втілені в законодавстві) засади діяльності Національної поліції України, її уповноважених осіб та структурних підрозділів у такій сфері превентивної діяльності, як запобігання кримінальним правопорушенням на територіях, що були деокуповані та на яких відбувається процес нормалізації життя.

З-поміж особливостей принципів превентивної поліцейської діяльності, до яких належить і запобігання кримінальним правопорушенням, С. Шатрава та Г. Парханов виділяють такі: «по-перше, вони формуються і розвиваються відповідно до сучасних вимог, очікувань і потреб членів суспільства та держави стосовно забезпечення й охорони їх прав, свобод та інтересів у публічно-правовій сфері; по-друге, визначають соціальну цілеспрямованість, характер, зміст і межі превентивної поліцейської діяльності; по-третє, очевидно, що всі принципи превентивної поліцейської діяльності утворюють об'єктивно обумовлену, нормативно зафіксовану, науково обґрунтовану, відносно стабільну «систему координат», елементи якої діють не відособлено, а у певній взаємозалежності, не суперечать один одному і мають обов'язковий характер під час застосування поліцейських превентивних заходів і реалізації превентивної функції органами та

підрозділами Національної поліції України» [9, с. 43].

Щодо класифікації принципів превентивної діяльності І. Іщенко виділяє дві основні групи: загальні принципи (що визначаються Законом «Про Національну поліцію» та ін.); спеціальні принципи, що визначають специфіку здійснення превентивної діяльності поліції у відповідних сферах суспільних відносин (у забезпеченні публічної безпеки і порядку, протидії домашньому насильству тощо) [9, с. 83]. С. Шатрава та Г. Парханов класифікують такі принципи залежно від способу їх нормативного закріплення: 1) загальноправові принципи, що визначають засади формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки; 2) базові принципи, що характеризують цілеспрямованість, зміст і межі поліцейської діяльності та закріплюються у нормах Закону України «Про Національну поліцію»; 3) спеціальні принципи, що характеризують специфіку превентивної поліцейської діяльності та визначаються нормами окремих законів України, як-от: «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про охорону дитинства», «Про дорожній рух» і «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [9, с. 46]. Також можна зауважити, що окремі принципи стосуються специфіки безпосередньо кримінального права, скоєння злочинів тощо, наприклад, принцип криміналізації суспільно небезпечного діяння, принцип криміналізації тощо, котрі врегульовані Кримінальним кодексом України [4].

Висновки. Таким чином, проаналізувавши наукову літературу та нормативно-правові акти, можна вважати, що принципами запобігання кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях виступають фундаментальні та засадничі ідеї, загальні та основоположні нормативно визначені (та втілені в законодавстві) засади діяльності Національної поліції України, її уповноважених осіб та структурних підрозділів, у такій сфері превентивної діяльності, як запобігання кримінальним правопорушенням на територіях, що були деокуповані та на яких відбувається процес нормалізації життя.

Принципи запобігання кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях виступають похідними від принципів превентивної діяльності Національної поліції України та діяльності поліції загалом. Вони мають низку особливостей, серед яких і самі умови, в котрих поліція має виконувати поставлені перед нею завдання. Так, наприклад, якщо серед загальних принципів дослідники виділяють принцип демілітаризації поліції, то в умовах воєнного стану, прилягання деокупованих територій до зони бойових дій має враховуватися принцип роботи в поліції за особливих умов; принцип взаємодії поліції з іншими суб'єктами сектора безпеки і оборони в умовах, наближених до бойових дій тощо.

Список використаних джерел

1. Іщенко І. В. Принципи превентивної діяльності Національної поліції України: значення та особливості. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 79–84.
2. Карбовський Д. Принципи адміністративної діяльності територіальних органів Національної поліції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 153–157.
3. Кириченко О. В., Хмеленко В. В. Принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 160 с.
4. Корогод С. Підстави та принципи криміналізації умисного вбивства, поєданого із зґвалтуванням або сексуальним насильством. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 411–418.
5. Приймаченко Д. В. Адміністративна діяльність митних органів у сфері реалізації митної політики держави : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2007. 469 с.
6. Про Національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
7. Пухтецька А. Європейські принципи адміністративного права: поняття і система. *Право України*. 2006. № 10. С. 15–19.
8. Репело В. В. Адміністративно-правові засади діяльності Державної міграційної служби України : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право» / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 260 с.
9. Шатрава С. О., Парханов Г. Р. Принципи превентивної поліцейської діяльності: поняття, зміст та їх класифікація. *Право і безпека*. 2019. № 3(74). С. 41–47. URL: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/lwskhv2019&div=50&id=&page=>.
10. Шевчук Г. Принципи та завдання діяльності Національної поліції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 120–124. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2019/7/22.pdf>.
11. Шило Є. П. Правові принципи діяльності Національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Т. 2. С. 154–164.

12. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 5. 2003. 736 с.

Надійшла до редакції 02.05.2023

References

1. Ishchenko, I. V. (2022) Pryntsypy preventyvnoi diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy: znachennia ta osoblyvosti [Principles of preventive activity of the National Police of Ukraine: significance and features]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. № 4. pp. 79–84. [in Ukr.].
2. Karbovskiy, D. (2020) Pryntsypy administratyvnoi diialnosti terytorialnykh orhaniv Natsionalnoi politsii Ukrainy [Principles of administrative activity of territorial bodies of the National Police of Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 4. pp. 153–157. [in Ukr.].
3. Kyrychenko, O. V., Khmelenko, V. V. (2020) Pryntsypy operatyvno-rozhukovoho zapobihannia zlochynam [Principles of operational and investigative crime prevention] : monohrafiia. Kyiv : Tsentri uchbovoi literatury, 2020. 160 p. [in Ukr.].
4. Korohod, S. (2022) Pidstavy ta pryntsypy kryminalizatsii umysnoho vbyvstva, poiednanoho iz zghvaltuvanniam abo seksualnym nasylstvom [Grounds and principles of criminalization of intentional murder combined with rape or sexual violence]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 4. pp. 411–418. [in Ukr.].
5. Prymachenko, D. V. (2007) Administratyvna diialnist mytnykh orhaniv u sferi realizatsii mytnoi polityky derzhavy [Administrative activity of customs bodies in the sphere of implementation of the customs policy of the state] : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.07. Dnipropetrovsk. 469 p. [in Ukr.].
6. Pro Natsionalnu bezpeku Ukrainy [On National Security of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>. [in Ukr.].
7. Pukhtetska, A. (2006) Yevropeiski pryntsypy administratyvnoho prava: poniattia i systema [European principles of administrative law: concept and system]. *Pravo Ukrainy*. № 10. pp. 15–19. [in Ukr.].
8. Repelo, V. V. (2021) Administratyvno-pravovi zasady diialnosti Derzhavnoi mihratsiinoi sluzhby Ukrainy [Administrative and legal principles of the State Migration Service of Ukraine] : dys. ... d-ra filosofii : 081 «Pravo» / Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Dnipro. 260 p. [in Ukr.].
9. Shatrava, S. O., Parkhanov, H. R. (2019) Pryntsypy preventyvnoi politseiskoi diialnosti: poniattia, zmist ta yikh klasyfikatsiia [Principles of preventive police activity: concepts, content and their classification]. *Pravo i bezpeka*. № 3(74), pp. 41–47. URL: <https://heionline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/lwskfkhv2019&div=50&id=&page=>. [in Ukr.].
10. Shevchuk, H. (2019) Pryntsypy ta zavdannia diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Principles and tasks of the National Police of Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 7. pp. 120–124. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/7/22.pdf>. [in Ukr.].
11. Shylo, Ye. P. (2018) Pravovi pryntsypy diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Legal principles of the National Police of Ukraine]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. № 6. Vol. 2. pp. 154–164. [in Ukr.].
12. Iurydychna entsyklopediia [Legal encyclopedia] : v 6 t. / redkol. : Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. Kyiv : Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» im. M.P. Bazhana, 1998. Vol. 5. 2003. 736 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Alina Chorna. Principles of prevention of criminal offenses by the police in the de-occupied territories. The study examines the issues of disclosure in scientific literature and normative-legal consolidation of the concept and content of the principles of prevention of criminal offenses by the police in the de-occupied territories. It is emphasized that as a result of the full-scale aggression of Russian troops on the territory of Ukraine in the territories liberated from the occupiers, the police are forced to act under special conditions caused by the state of war and the consequences of hostilities and occupation. Some categorical questions regarding the concept of «principle», «legal principle» and the concept of the principles of the National Police of Ukraine are considered. The normatively determined general principles on which all the activities of the National Police of Ukraine are built (rule of law, legality, interaction with the population on the basis of partnership, etc.) are considered.

The opinions of researchers regarding the principles of crime prevention as derived from the general principles of police activity are given. The researchers' statements on the content of the concept of the principles of preventive activity of the National Police of Ukraine, features of the principles of preventive police activity, which include the prevention of criminal offenses, are also considered. We are talking about the classification of such principles. The definition of the principles of the prevention of criminal offenses in the de-occupied territories is revealed as fundamental and basic ideas, general and fundamental normatively defined (and embodied in the legislation) principles of the activity of the National Police of Ukraine, its authorized persons and structural units, in such a field of preventive activity as the prevention of criminal offenses in the territories that were de-occupied and in which the process of normalization of life is taking place.

Among the peculiarities of the principles of prevention of criminal offenses in the de-occupied territories, it is noted, for example, if among the general principles the researchers single out the principle of demilitarization of the police, but in the conditions of martial law, the adjacency of the de-occupied territories to the combat zone, the principle of police work under special conditions should be taken into account; the principle of interaction of the police with other subjects of the security and defense sector in conditions close to combat operations, etc.

Keywords: special conditions of service, martial law, principles of activity, prevention, classification.